

Ἄργότερα οἱ ἀπόγονοὶ τοῦ θά ἐλεγαν πὼς εἶχε κατεβεῖ ἀπ' τὴν πατρίδα του, τὴν Δάρδα, στὴ Θεσσαλονικὴ σιδηροδρομικῶς. Μὰ ὁ Νικόλας, πού κρέμασε στὸν ὦμο τὸ δισάκι του μὲ τὸ μισὸ πλαστὸ ψωμί, μιὰ χούφτα ἀπὸ μυτζιθρα καὶ πέντε - ἕξ' κρεμύδια, κατηφόρισε μὲ τὰ πόδια, μὴ ξέροντας καὶ μὴ ρωτώντας τίποτα — ἀφοῦ οὔτε τὸν ἐνοιαζε πόσον καιρὸ θὰ περπατοῦσε (δὲ θὰ ἔταν ὥρες, οὔτε μέρες), κοιτάζοντας πάντα μπροστὰ του, ἀγναντεύοντας στὸ μάκρος, ὅπου τελειώναν τὰ βουνά ἢ ὁ κάμπος, μὲ τὸν καμὸ νὰ φτάσει τελικὰ στὴ θάλασσα, ὄχι γιατί τὴν εἶχε πεθυμήσει — οὔτε τὴν εἶχε ξαναδεῖ — ἢ πού τῆς εἶχε ἀγάπη, ἀλλὰ γιατί ἦταν σίγουρο ὅτι ἐκεῖ, στὴν ἀγκαλιά τῆς θά ἔβρισκε τὴ Σαλονικὴ. Καὶ ἔκανε ὅλον τὸν δρόμο περπατώντας. Μόνο πού κάποιαν ὥρα — ἦταν μεσημέρι κι ἔκαιγε ὁ ἥλιος στὸ κεφάλι του, τέλειωνε τὸ δάσος κι ἀπλωνόταν ἓνα πλάτωμα κατὰ-χλωμο καὶ θερισμένο — ἔπεσε πάνω στίς γραμμὲς τοῦ τραίνου ἀπροσδόκητα. Καὶ ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα δὲν τίς ἀφησε, ρωτώντας καὶ μαθαίνοντας πὼς — τὸ ἔλεγε, δὲν τὸ ἔλεγε — θὰ τὸν κατέβαζαν στὴν πολιτεία. Καὶ ἀπ' αὐτὸ μπορεῖ νὰ βγῆκε ὅτι κατέβηκε στὴ Σαλονικὴ μὲ τὸ σιδηρόδρομο.

Μὰ ἦταν ψέμα, φαντασία ἢ καὶ σκέτη ἐπινόηση τῶν ἀπογόνων του, πού δὲν τοῦ ἔβρισκαν (δὲν ἔβλεπαν ἀπὸ τὴν ψευτοπερηφάνεια τους) τίποτε ἄλλο γιὰ νὰ καυχηθοῦν στοὺς γνῶριμους πού μάζευαν στίς πληχτικὲς βεγγέρες τους. Γιατί ὁ Νικόλας ἔφτασε κατὰκόπος καὶ μὲ τὰ πόδια πληγιασμένα ἀπὸ τὸ περπάτημα, στὰ πρῶτα, τὰ φτωχότερα ἐκεῖνα χάνια τῆς Χρυσόπορτας, πού τὰ προσπέρασε χωρὶς νὰ τὰ κοιτάξει, ἀγνωστος μεταξὺ ἀγνώστων, πού τὸν περνοῦσαν πάνω σ' ἄλογα ἢ σὲ καμήλες, καὶ τὸ λιγώτερο σὲ ταπεινά καὶ μισοκοιμισμένα

γαϊδουράκια, μωρό σχεδόν ανάμεσα σέ άντρες μέ μουστάκια κι άγρια γένια, μέ βαρειά σκοτεινιασμένα πρόσωπα και σκονισμένα, ιδρωμένα και κατάκοπα, τούρκους, ρωμιούς, έβραιοις κι αρμεναιοις κι από χίλια δυό παράξενα μιλέτια. Και δέν ήταν ούτε στά δέκα του καλά - καλά.

Και κεί στάθηκε και πήρε μιá βαθειά ανάσα, λές και θά ξεκουραζότανε διά μαγειας, στάθηκε χωρίς νά ξέρει πού, στην άκρη από την όχλαγωγή, αναποδογύρισε και τό δισάκι, σάν νά ήτανε τό σύνθημα τού τελειωμένου ταξιδιού, έτίναξε τά ψιχουλα, τό χόρτο και δυό μέρμηγκες και τό καθάρισε, λές και ύπήρχε λόγος. Κι ύστερα άναζήτησε ένα δέντρο, σά νά ήτανε άκόμη μέσ στό δάσος ή στόν κάμπο, ζήτησε μιá έρμηιά, μιá τρύπα, πού τή βρήκε ψάχνοντας και ξάπλωσε. Νηστικός και μ' όλα του τά ρούχα νά τόν πνίγουν μέσ στό χώμα τους.

Ήταν τό μόνο πού μπορούσε πιά, πού σκέφτηκε, πού χρειαζόταν. Μά άκόμη έφεγγε ή μέρα: κάρρα, καθάλαρηδες και πεζολόροι, ζητιάνοι, γυρολόγοι και σακάτηδες γυρνοβολουσαν πέρα - δώθε, άλλοτε σπρώχνοντας και άλλοτε μιλώντας, άνθρωποι μέσ στά πόδια των άλλων, σκύλοι και γάτες, πρόβατα και πετεινάρια μέσ στα πόδια των ανθρώπων, ένας ντιουνιάς πολύχρωμος, πολύφωνος κι άσήκωτος, πού βάραινε τά μάτια του και πού τού θόλωνε τ' αυτιά, πού ζάλιζε και ζαλιζότανε. σά νά 'ταν νά χασθεί, νά σβύσει άπ' τή μιá στιγμή στην άλλη και νά γίνει βούισμα και λάμψη, μιá ζάλη και μιá γλύκα πού τού έλεγε, κοιμήσου. Και ύστερα σκοταδι... Όμως έφεγγε ή μέρα και άν έγερνε ό ήλιος έφεγγε άκόμη, πού μεγάλωνε σκιές και άντιθέσεις, και χτυπούσε λές συναγερμό — μη προλάβει ή νύχτα τίποτε άτέλειωτο μισό — κι αυξαινε τή βουή, ήχους και θόρυβους λογής - λογής, ανθρώπων, ζών και πραγμάτων. Κι έτσι κρατούσε ζωντανό τόν κόσμο, κατάκοπο μά άεικίνητον, κάτι πού ήταν άγνωστο για τόν Νικόλα. Και πού έμεινε άγνωστο για μιάν ήμέρα άκόμη — εκείνη.

Γιατί όταν ξανάνοιξε τά μάτια του ήτανε χάραμα, μιá άλλη μέρα. Θά πρέπει κάποιος νά τόν κλώτσησε, ή νά τόν φώναξαν, γιατί τινάχτηκε άπότομα, άγριεμένος κι έκπληκτος. Μά ήταν μόνος μέ τό δέντρο, ένα μόνο δέντρο (ό,τι ίσα - ίσα τού χρειάζονταν) ταπεινό, ξεμαδη-

μένο, με τό φύλλωμα σταχτι από τό χώμα, πού τό σκέπαζε με ύπομονή ποιός ξέρει πόσους μήνες με αναδροχιά, σιγανά και ύπουλα, λές και τού είχε κηρυγμένο πόλεμο σιωπηλό και ύστερόβουλο, τόν δίχως λόγο. Ήταν μόνο, μόνος και άλαφιασμένος και τριγύρω έρημιά και σιωπή, σχεδόν σκοτάδι. Λοιπόν, θά πρέπει νά 'ταν όνειρο, βραχνάς, κακό σημάδι και τόν τίναξε — άλλο τι νά σκεφτεί; Και ξανακάθησε.

Δέν ήθελε νά κοιμηθεί, δέν τό μπορούσε. Ή ψύχρα τής αύγής τόν έκανε νά ξανασηκωθεί· θά έπρεπε νά δηματίσει πέρα - δάθε, ίσως και νά τρέξει. Όμως στεκότανε και κοιτάζε όσο μπορούσε μες στο άτονο τό χάραμα, στο φώς των τελευταίων άστρων· τριγύρω του μιά χέρσα άλάνα, μιά τόση δά, κλεισμένη από παντού με χτίσματα χωρίς παράθυρα, γιατί ήτανε τό πίσω μέρος, εκεί πού ίσως άφηναν τά ζώα τους, πού ριχναν τ' άχρηστα και τά σκουπίδια. Λοιπόν, δέν θά 'πρεπε νά ξαναρθεί νά κοιμηθεί εδώ, δέν ήτανε ή πολιτεία πού ζητούσε, πού του τάξανε, πού έψαχνε όλόκληρο τό καλοκαιρι περιπατώντας, κάνοντας θελήματα, δουλεύοντας, μη κλαιγοντας, μονάχα καταπίνοντας σά μιά ξερή γωνιά από την κόρα του προχθεσινού ψωμιού την πικρα του, τής μάνας του τή θύμηση, άκόμη και του γέρου του τό άγριο ξεπροβόδισμα: «φοβάσαι τή δουλειά» του έλεγε «και φεύγεις» — κι άλλο τίποτα.

Μά ποιά δουλειά και πού στην πέτρινη πατριδα, πού ήτανε όλόκληρη των άλλων, όπου σε μιά λάκκα από βράχο φέρναν και σώριαζαν τό χώμα απ' άλλου, για νά φυτρώσουν τρεις καλαμποκιές και νά πηγαίνουν με τή μάνα του νά τις φυλάγουν όλη μέρα τούτες τις λακκούβες, μη τύχει και τά ξεριζώσει τά φυντάνια κάποιο ζωντανό, μη τύχει και ξεθάψουνε τους σπόρους τά πετούμενα. Και κει καθόταν πάνω στη φιλόξενη την πέτρα ή μητέρα του κι εκείνος πλάι - πλάι, δίχως νά μιλούν, μόνο άγναντεύοντας στο βάθος και στο πλάτος, ψάχνοντας μιά απόκριση στην πείνα τους, στο πώς θά τή γελάσουν, ή άλλοτε μαζεύοντας ξερόκλαδα («δουλεύοντας» θά έλεγαν και θά γελούσαν πικραμένα), μασώντας χόρτα του βουνού πού τά 'ξεραν, πριν νά προλάβουν νά ζεματιστούν και νά περιχυθούν με ξύδι, ν' αποβάλουν την πικριλα τους, νά τους χορτάσουν.

Κάποτε ή μάνα έφευγε· ήτανε δυό αδέρφια άκόμη — τό ένα στά φασκιά — ήταν και ό πατέρας πού όλο γκρινιάζε, πού ήθελε νά γίνονται όλα στην ώρα τους, «σαν τούς καλούς νοικοκυραίους» έλεγε κρατώντας τό πηρούνι του σά σκήπτρο, πού ό Νικόλας δέν τούς ήξερε και δέν τούς ειχε δει ποτέ του — μπορεί νά πήγαιναν άπ' άλλους δρόμους και νά μη βρισκότανε ποτέ μπροστά τους. Μά ποιά δουλειά; Ξανασκεφτόταν τώρα. Θυμόταν τό παιδι πού κάθονταν μονάχο μέσ στην έρημιά για νά φυλάει μέσ στις πέτρες τις λιγνές καλαμποκιές και νά κοιτάει πέρα στά περβόλια πού πρασίνιζαν προκλητικά, όπου θά πρέπει νά ευωδιαζαν και νά σέ χόρταιναν στον ύπνο και στον ξύπνο σου· όμως ήταν των μπτηδων, τού έλεγαν, και ειχαν τούς μπεχτοσήδες, σκύλους άγριους ή σκληροπέτοιικους δραγάτες πού σ' άφηναν μονάχα ν' άγναντευεις από μακριά, ίσως γιατί δέν τό μπορούσαν νά σέ διακρίνουν μέσ στά βράχια, τόσο βάθος, μάλιστα άν τύχαινε νά ήσουνα στά δέκα σου ή πιό μικρός άκόμα. Γιατί ήταν όλα αυτά «έπιτουρκίας» όπως άφηγιότανε άργότερα.

«Κι από ποιό χωριό κατέβηκες;» θά τόν ρωτούσαν. Μά δέν θά ήξερε τι νά τούς πει· δέν ειχανε χωριό πού κατοικούσαν, δέν ήτανε γραμμένοι πουθενά για μόνιμα — μιá καλύβα κάτω άπ' τή ρίζα του μεγάλου βράχου κι ύστερα μιá άκρη από ρεματιά και μιá ξένη στήνη και άργότερα πιό κάτω, έξω άπ' τό τσιφλικι κάποιου μπτη κι άπ' τή μυρουδιά του — πάντα έξω· όμως ριζωμα κανένα (πέτρα πού κατακυλά δέν πιάνει ρίζα, έλεγε ό πατέρας αυτοκρίνοντας), πίσω από κάποια ξένα γίδια και χωρίς γεννήματα. Κι ειπε ό Νικόλας, έτσι, από μέσα του, έχουμε και έχουμε κατακυλήσει, άς τραδήξω για τή Σαλονική μήπως και ριζώσω.

Κάτω άπ' τό δέντρο έρχεται σιγά - σιγά και στρώνεται τό φώς τής μέρας κι έχει άρχισει, δίχως νά τό καταλάβει τό παιδι, μιá όχλαγωγή· πρέπει νά 'ναι από τή μεριά του δρόμου, από κει πού θά άνοιγουν τά παράθυρα έτούτων των σπιτιών. Κάποτε άκούγεται και μιá τσιριδα, μοιάζει μέ γυναίκα πού τή δέρνουνε (όπως σήκωνε τό χέρι ό πατέρας όργισμένος ανεξήγητα, μά δέν άκουγε τό κλάμα τό παιδι, μόνο έβλεπε τή μάνα όλο ράχη, όλο πιό σκυμένη στα «χωράφια» τους και κατόπι έτρεχε κι

έκείνο και έσκάλιζε τó χώμα — δάχτυλα μέ δάχτυλα χαϊδεύοντας τή μάνα — λές και είχανε λουλούδια ή μυριστικά διάφορα νά καλλιεργήσουν κι έπρεπε νά είναι δίχως χόρτα και ζιζάνια, ούτε μιά άγκίδα). ύστερα πληθαίνουνε οί ήχοι, μοιάζει νά ξυπνιούνται άναμεταξύ τους, νά ξυπνούν τήν πολιτεία ή τή γειτονιά και νά παίρνουνε τόν δρόμο γιά ποιός ξέρει πού. Τότε λέει ήρθε ή ώρα, από μέσα του, και περνώντας τó δισάκι του στόν ώμο δίχως κόπο, βγαίνει τó παιδι από τó χάλασμα τού φράχτη κι άπαντιέται μέ τήν πολιτεία, πεινασμένο γιά νά τή γευτεί.

Και τή γεύεται καλά πενήντα χρόνια, νιώθει και τή γλύκα και τήν πίκρα της, μά μιά μέρα — τότε πού νομίζει ότι είναι τέλος — παίρνει πάλι τά βουνά, νά ξανασυναντηθεί μπορεί μέ τά χωράφια του. Όμως ήταν άλλος κόσμος πιά και κείνος άλλος άνθρωπος, άλλη ή πεθυμιά του. Και ξαναγυρίζει στη Θεσσαλονίκη, τούτη τή φορά πραγματικά μέ σιδηρόδρομο κι άπογοητευμένος — κι από τούτο. Μά στό μεταξύ τά χρόνια έγιναν πολλά· οί κακές ανάμνησες, οί έφιάλτες.